

KAPITTEL 5

Eit posthumanistisk blikk på transformasjonar og symbolikk i Tarjei Vesaas' *Is-slottet*

Marit Brekke og Wenke Mork Rogne

Samandrag: I denne artikkelen viser vi korleis symbol vert brukt for å tematisere natur- og kultur-transformasjonar i romanen *Is-slottet* av Tarjei Vesaas. Dei mange variantane av transformasjonar kan lesast som ein pågåande dialog i romanen der endringane mellom natur og kultur vert diskutert implisitt gjennom bruk av symbol. Symbola er i seg sjølv transformative, fordi dei understrekar og utdjupar mogleheitene i teksten, i vår posthumanistiske tolking av romanen.

Nøkkelord: *Is-slottet*, posthumanismen, nomadiske subjekt, transformasjon

Keywords: *Ice Palace*, posthumanism, nomadic subject, transformation

Innleiing

I 1963 kom Tarjei Vesaas ut med romanen *Is-slottet*. Det skulle vise seg å bli ei signaturbok i ein lang og betydeleg forfattarskap, ei bok som han året etter fekk Nordisk råds litteraturpris for. Ingen av verka, med mogleg atterhald for *Fuglane*, har blitt så solid omtalt, både i samtida og ettertida. Hans H. Skei forklarar det slik: «Ei fortetta, rik og mangetydig skildring av to ungjenter, bygd opp kring symbolet vi møter alt i tittelen, byd på lesaropplevingar og tolkingsproblem som gjer at dette er blitt ein av dei mest omskrivne av alle bøkene til Vesaas» (Skei, 2002, s. 16).

Sitering: Brekke, M. & Rogne, W. M. (2023). Eit posthumanistisk blikk på transformasjonar og symbolikk i Tarjei Vesaas' *Is-slottet*. I A. Neple, S. J. Helset & E. Brunstad (Red.), *Nynorsk samtidslitteratur og skriftkultur. Festskrift til Geir Hjorthol* (Kap. 5, s. 101–116). Cappelen Damm Akademisk. <https://doi.org/10.23865/noasp.204.ch5>
Lisens: CC-BY 4.0

I denne artikkelen vil vi ta føre oss sentrale symbol i romanen som vi meiner tematiserer transformasjonar. Frye (2008) er oppteken av at symbol kan ha fleire tydingar, og at dei er i endring over tid, og såleis dynamiske: «Symbols are not static things, to be identified and separated (...). Symbols are dynamic and fluid, metamorphosing into word like 'stick' or 'part' or the French coup. To get the full range of the meaning one simply has to know the language» (Frye, 2008, s. 13).

Trass i ei mengd tolkingar av Vesaas' *Is-slottet* er det etter vitande mangel på posthumanistiske tolkingar av dette verket. Problemstillinga er såleis følgjande: Korleis kan lesing av dynamiske symbol framheve transformasjonen som motiv i Vesaas' *Is-slottet*?

Transformasjonar i forholdet mellom Siss og Unn

Hovudpersonane i romanen er to jenter, Siss og Unn som er 11 år og derfor i ein transformasjonsprosess mellom barne- og vaksenlivet. Historia, eller handlinga lyfta ut av diskursen i ein kronologisk samanheng (Lothe et al., 1998, s. 50), er lettfatteleg fortald. Unn er ny i bygda då ho kjem på skulen. Ho har nettopp mista mor si og er mystisk og løyndomsfull. Siss, som er ein leiartype i gjengen, vert nysgjerrig på kven Unn er: «Siss stod i flokken sin og venta på henne, og slik gjekk første dagen (...) Unn gjorde ikkje teikn til å ville koma nærmare. Til slutt gjekk Siss bort til henne og spurde: – Blir du ikkje med?» (Vesaas, 1985, s. 10). Unn vert framheva som spesiell og annleis enn dei andre jentene i klassa både fordi ho er ny, og fordi ho ikkje har foreldre: «(...) det sette henne i eit eige lys, eit skin dei ikkje akkurat kunne forklare» (Vesaas, 1985, s. 9). Siss kjenner seg utvald då Unn inviterer henne heim, og besøket fører til ei sterk indre endring hos begge jentene. Det skjer ein nær identifikasjon mellom dei og begge kjenner at møtet har vore svært viktig, og at forholdet mellom dei har forandra seg. Dagen etter går ikkje Unn til skulen, men til is-slottet, og ho forsvinn der. Bygda leiter etter henne, men finn henne ikkje. På grunn av denne tragedien vert Siss først sjuk, og deretter endrar ho åtfærd. Ho vel å stå åleine på skuleplassen og melder seg ut av den sosiale fellesskapen, noko som attspeglar Unn si framferd før Siss vart kjend med henne. Til

forskjell frå Unn vert ikkje Siss fanga i eit konkret is-slott, men ho forsvinn inn i eit mentalt «is-slott», som stenger for all sosial kontakt. Når våren kjem, vert Unn funnen i elva. Samtidig går Siss gradvis tilbake til den sosiale fellesskapen att.

Romanen kan lesast som ei utforsking av kva som skjer i etterkant av venninnebesøket som endrar begge jentene. I vår lesing er det følgjene av endringane som er interessante, og som kan setjast inn i ei posthumanistisk samanheng knytt til transformasjonsteoriar og symbolbruk.

Posthumanismens kritikk av kultur- og natur-motsetningar i litteraturen

Litteraturforskarer Steinar Gimnes (2013) meiner at ambivalensen er karakteristisk for Vesaas' forfattarskap. Han skriv at motsetningar mellom natur og menneske ikkje berre er til stades mellom ulike tekstar, men også innanfor dei enkelte tekstane (Gimnes, 2013, s. 25). Ved å sjå på korleis symbolbruken understrekar transformasjon som motiv i teksten vert framstilling av motsetnadene natur og kultur meir nyansert. I vår tolking av denne romanen vil naturen og skildringane av denne ikkje lenger bli forstått som «kulturens passive, enhetlige og deterministiske motsetning (...) men snarare som dynamisk, mangfoldig og uforutsigbar – som et overskudd hinsides de rammene vi setter for den gjennom språk, vitenskap og teknikk» (Halberg, 2022, s. 72).

Eit slikt dynamisk syn viser også Bennett til med den nymaterialistiske vendinga i boka *Vibrant Matter* (Bennett, 2010). Her har ho sett på korleis litteraturen viser til ein vitalitet som finst i materien sjølv, eller «thing-power» (Bennett, 2010, i Furuseth & Hennig, 2023, s. 106). Dette betyr at alle materialitetar (både menneskelege, ikkje-menneskelege og begge delar) kan vere aktantar, det vil seie handlekraft i seg sjølve som agerer i samarbeid med andre kroppar og krefter (Furuseth & Hennig, 2023, s. 106). Dette kan både vere menneskelege og ikkje-menneskelege kjelder (Furuseth & Hennig, 2023, s. 106). På denne måten problematiserer Bennett førestillinga om at det er ein direkte samanheng mellom årsak og verknad når det gjeld menneskeleg påverknad på miljøet (til

dømes mellom natur og kultur). Bennett stiller spørsmål om det alltid er menneska som er autonome subjekt som påverkar naturen, eller om materialitetar også har evna til å påverke, og derfor har ein «eigenverdi» i seg sjølve (Furuseth & Hennig, 2023, s. 110). Såleis kan ein seie at både nymaterialismen og posthumanismen problematiserer spenningar mellom kultur og natur, og at skilnadene er mindre openberre enn i andre retningar innanfor økokritikken:

Not only the human, but also nature and culture are confluent, co-emergent, and defining each other in mutual relations (...) there is no simple juxtaposition or mirroring between the two terms, but a combined «mesh», an interplay, a tangle (Iovino, 2016, s. 14).

Donna Haraways (2003) omgrep «natureculture» understrekar nettopp kor samanblanda natur- og kulturomgrepa kan vere. Dette har også konsekvensar for framstillinga av mennesket i posthumanismen. Samtidsfilosofen og posthumanisten Rosi Braidotti argumenterer for at det finst meir flytande overgangar mellom det menneskeskapte og det naturlege:

What comes to the fore instead is a nature-culture continuum in the very embodied structure of the extended self (...). This shift can be seen as a sort of ‘anthropological exodus’ from the dominant configurations of the human as the king of creation (...) – a colossal hybridisation of the species (Braidotti, 2013, s. 8).

Transformasjonar og kontinuerleg endring vert særleg vektlagt i Braidottis teoriar om det postmoderne mennesket i antropocen, og ei følge av transformasjonane er at mennesket er i kontinuerlege og pågåande prosessar. Braidotti understrekar i omgrepet nomadiske subjekt at mennesket forflyttar seg både fysisk og mentalt og hentar impulsar frå ulike kulturar, ideologiar og ulike påverknader: «Nomadic theory’s central figuration expresses a process ontology that privileges change and motion over stability» (Braidotti, 2011, s. 29). Sentralt for dei nomadiske subjekta er eit begjær etter endring: «Becoming a nomadic means that one learns to reinvent oneself, and one desires the self as a process of transformation. It’s about the desire for qualitative transformations, for flows

and shifts of multiple desires” (Braidotti, 2011, s. 41). Transformasjonar kan også vere eit sentralt prosjekt i romanen *Is-slottet* og kan vere knytt til ei understreking av at hovudpersonane er i endring både fysisk og psykisk.

Is-slottet som transformativt symbol

Romanen ser ut til å ha enkel symbolikk, men dersom ein går djupt inn i teksten, ser ein kor komplekse symbola egentleg er. Is-slottet er truleg det viktigaste symbolet i romanen og er ein naturskapt, tilstivna foss i nærleiken av heimane til dei 11 år gamle jentene Siss og Unn.

Is-slottet opptrer såleis på fleire plan i teksten, både som konkret fenomen i fossen og som eit imaginært symbol på Siss’ tilbaketrekking frå den sosiale fellesskapen.

Symbolet ber i seg to komponentar som går tilbake til motiva is og slott. Den første delen av symbolet vert knytt til naturen og til den sirkulære transformasjonen frå vatn som frys til is, og som så smeltar til vatn att gjennom naturen sin syklus gjennom årstidene. I den litterære tradisjonen møter vi vatnet som ei livgjevande kjelde, som eit frampeik på fødsel og grøde, men også potensielt faretrugande, og knytt til naturøydeleggingar og til undergang (til dømes i dystopiar). Den andre delen av ordet kan knytast til antropocen, det menneskeskapte samfunnet, og til tradisjonssamfunn og sosial lagdeling.

Is-slottet er i denne romanen forma av naturen gjennom vatnet, og i vandringa til slottet går vatnet frå å verte skildra som ei lett sildring, vidare til ei brusande elv fram til eit klimaks ved fossen. Her vert vatnet personifisert som ei aktiv kraft som først vert beskriven som ei roleg sildring, men etter kvart blir stor og ruvande då Unn kjem fram til fossen: «Opp av kjellar-gapet stod det eit brøl frå vatnet, dernedi slo det seg til kvitt skum mot botnsteinane. Opp i lufta steig vide skoddepust» (Vesaas, 1985, s. 42). Skildringa av dei ibuande kreftene til vatnet fungerer som eit frampeik på at vatnet potensielt er farleg og kan ta liv. Når vatnet frys til is, vert det byggemateriale for is-slottet, som vert skildra noko ambivalent i romanen, som både fascinerande og faretrugande, og isen er ustabil og i endring, slik vatnet er det.

Den andre delen av tittelen *Is-slottet* peikar på den kulturelle og menneskeskapte delen av ordet. Ser ein på symbolet slott, er det noko som stadig kjem att både i eventyr, folkeviser og i nyare litteratur, som for eksempel i Ibsens *Byggmester Solness* og Kafkas *Slottet*. Dagne Groven Myhren (1987) seier at symbolet is-slottet ser ut til å uttrykke naturen som fysisk symbol, men også naturen i menneskesinnet som vil hindre kontakten mellom menneske, og som derfor også kan bli livsfarleg. Og Ellisiv Steen tolkar is-slottet som «ensomhetens, kulden og dødens katedral» (Steen, 1964, s. 126). Samtidig vert is-slottet beskrive som «eit trolldomsslott» (Vesaas, 1985, s. 43) og «Ho stirde med oppspilte auge inn i eit framandt eventyr» (Vesaas, 1985, s. 44). Steen hevdar at is-slottet inneheld død, kulde, einsemd og angst, men også draumen om skjønnheit, varme og lys, og at dette glir saman i ein kontinuerleg skiftande dynamikk (Steen, 1964, s. 125).

Inspirasjonen frå folkelitteraturen kjem tydeleg fram på ulike måtar i Unns møte med is-slottet gjennom bergtakingsallusjonen. I klassiske eventyr kjem sjutalet att fleire gongar, slik som her: «Det svære is-slottet viste seg å vere sju gongar større og villare når ein stod her» (Vesaas, 1985, s. 42). Unn går også inn i sju rom, som på ulikt vis endrar henne og gir henne nye refleksjonar eller kjensler. Dette kan lesast som ein form for magi, som trekkjer henne stadig lenger inn i slottet, men også som ei nyfikne på kva som kan skje dersom ho går vidare innover i is-slottet, noko som blir skildra som ein «rus»: «(...) ho var trolla og fortrolla no, let det som hadde vori, ligge att bakom» (Vesaas, 1985, s. 44). Ein ser at i romanen blir is-slottet symbol på noko som både blir beskrive som fascinerande og vakkert og lokkande, men som raskt kan transformerast til å bli noko farleg og livstrugande.

Slottet gir ikkje berre assosiasjonar til folkelitteraturen, men også til ei bygning knytt til sosial lagdeling i samfunnet. I tradisjonelle samfunn som føydalsamfunnet og det eineveldige samfunnet er slottet eit maktsymbol, som ofte ligg på eit høgdedrag for å understreke at det er opphøgd og dei som bur der, er spesielt utvalde og nærmare himmelen. I denne romanen ligg ikkje is-slottet på eit høgdedrag, men i ei elv nede i eit dalføre. Slik kan ein sjå slottet som plassert i ei omvend, kanskje spegelvend verd, plassert lågt i terrenget. Det er ikkje laga av

menneskehender, men av naturkraft, og det er ingen opphøgd person som søker seg dit, men Unn, ei vanleg skulejente. Is-slottet er også noko midlertidig, fordi materialet er det, til forskjell frå meir stabile byggmateriale som stein. Likevel har dette transformerte slottet noko til felles med menneskeskapte slott, det er eit maktsymbol, og det kan bestemme over liv og død.

Is-slottet understrekar ikkje berre transformasjonar, men også at noko stivnar og vert verande uendra. Konservering er ein av eigenskapane som is har hatt i naturen, men også i samfunnet: Mennesket har bygd ishus for å halde maten fersk. Denne eigenskapen ved isen vert understreka fleire gongar i romanen. Isen vert skildra som beskyttande fordi han beskyttar mot kulde, trass i at han sjølv er kald. Isen har også ein omsluttande funksjon som kan minne om ei livmor som Unn søker tryggleik i. Men denne livmora er «iskald» og ikkje varm, og er ei livmor som tek liv, i staden for å gi liv. Unn dør fordi det å vere omslutta endrar seg frå å vere positivt til å verte klaustrofobisk, som eit fengsel. Sentralt i teoriar om det nomadiske subjektet er at det må vere i rørsle, og at det må stå i samband med andre menneske: «The posthuman is, to put it otherwise, the ontological narrative of the human in its infinite paths of entangled becoming with its others» (Iovino, 2016, s. 12). Is-slottet kan understreke at isolasjon er farleg fordi Unn dør åleine og einsam, i motsetnad til Siss som bryt ut av isolasjonen og vel å verte ein del av fellesskapen.

Unn og Siss som transformative nomadiske subjekt

Eit sentralt poeng hos Braidotti (2011) er at dei nomadiske subjekta alltid er på veg mot noko anna, og det er denne prosessen som gjer dei interessante. Ho brukar Lady Diana som døme på eit posthumanistisk og nomadisk subjekt og understrekar at «she was more interesting for what she was becoming than what she was» (Braidotti, 2011, s. 44). Transformasjonen understrekar at det er det nomadiske trekket ved subjektet som er sentralt, og at eit potensielt endemål for subjektdanning ikkje er mogeleg.

Tematisk fokuserer romanen *Is-slottet* på endringsprosessane, og ein stor del av handlinga viser korleis Unn vert endra. Men endringsprosessen er eit trekk som vert tydeleg hos begge hovudpersonane i romanen. Etter besøket hos Unn vert begge prega av det som har skjedd mellom dei:

Dei sa ikkje dei vanlege ting som høyrer til ved avskil (...) Alt var skjert og vanskeleg. Slett ikkje øydelagt, men altfor vanskeleg akkurat no auge til auge» (Vesaas, 1985, s. 26). Dagen etter tenkjer Unn at ho har oppført seg pinleg og «skremt Siss så Siss flydde (...) Ho måtte gøyme seg bort noken stad (...) ho kunne ikkje sjå inn i auga av Siss i dag (Vesaas, 1985, s. 33).

Endringane i vennskapen deira kjennest både vanskelege og spennande og pregar alle tankar dagen etter: «Kan ikkje treffe henne, berre tenke på henne» (Vesaas, 1985, s. 34). Også Siss oppfattar besøket som endrande for vennskskapsforholdet: «Då svevnen var reinska bort, stod sanninga klar: Det hadde hendt. I støkk og glede» (Vesaas, 1985, s. 53).

Namna Siss og Unn har ei tyding som nettopp kan understreke at dei vel ulike løysingar på endringsprosessane. Atle Kittang skriv i sin artikkel (2002) at namnet Unn kan kome av verbet «undre», adjektivet «underlig» og substantivet «undring». Dette kan understreke at ho er søkande, nysgjerrig og kan forklare kvifor ho går inn i is-slottet. Samtidig er u og n spegla i kvarandre, un vert nu og representerer ein formmessig og visuell slåande likskap, samstundes som dei er to ulike bokstavar, der den eine er konsonant og den andre vokal. Den spegelvende forma av bokstavane viser noko som er likt, og noko som er ulikt. Dette kan ein også sjå i transformasjonen av Unn. I is-slottet er ho både seg sjølv og noko anna: Når ho ser seg sjølv i dei isblanke overflatene, er ho berre eit spegelbilde, ein variant av seg sjølv i ei omvend, spegelvend verd. Kjensla av å vere ein annan, omskapinga som skjer i is-slottet, kan forklare kvifor Unn går lenger inn og kjenner på eit begjær etter ein transformasjon, slik Braidotti hevdar begjær etter endring kjenneteiknar det nomadiske subjektet: «Nomadic thought rejects the psychoanalytical idea of repression and the negative definition of desire as lack inherited from Hegelian dialectics. It borrows instead from Spinoza a positive notion of desire as an ontological force of becoming» (Braidotti, 2011, s. 2). Unn jagar etter å kome lenger inn is-slottet, noko som vert understreka av forteljaren,

som ligg tett på Unns synsvinkel i romanen: «Det var sikkert fullt av rare gangar og portar – og inn der måtte ein» (Vesaas, 1985, s. 43), og «For trongt, ho kom ikkje gjennom. Men ho måtte inn. Det er den tjukke kåpa, tenkte ho, og vrendte fort både skoleveske og kåpe og let sakene ligge til ho kom tilbake. Det tenkte ho ikkje større på forresten, galdt å koma inn!» (Vesaas, 1985, s. 47).

Unn greier ikkje å snu, sjølv om alle teikn i slottet viser at det er farleg å vere der. Forteljaren understrekar at Unn vert fortrolla, når han brukar ord som «trolldomsslott» og «narreri» (Vesaas, 1985, s. 43). Fordi ho ikkje maktar å snu, vert is-slottet synonymt med Unns undergang. Slik U er ein boge som endar oppover og viser ein potensiell positiv løysing, vert n ein boge som peikar nedover, slik også Unns vandring innover i slottet endar med *undergang*. Då is-slottet går under og tek Unn med i dette, blir det skildra som «ei bresting med undergang i smellen» (Vesaas, 1985, s. 139).

Unns fascinasjon for is-slottet kan handle om at slottet uttrykker ein transformasjon som ho kjenner seg att i. Både vatn og is vert framstilt som tiltrekkande på Unn, samstundes som det er potensielt farleg. Vandringa i is-slottet er symbolsk og kan knytast til at møtet mellom Siss og Unn har endra Unn. I staden for å gå på skulen vel Unn å oppsøke is-slottet. Dette kan tolkast som eit ønske om å vere åleine, fordi endringa kan kjennast for stor til å handtere i den sosiale fellesskapen som skulen kan representere. Samstundes kan turen til is-slottet også handle om at Unn ikkje vil møte Siss endå, at ho må vere for seg sjølv og tenke gjennom kva møtet med Unn kan bety for henne. Transformasjonen som møtet representerer, understrekar den sterke fascinasjonen Unn har for Siss, og fører til at Unn ikkje kan skilje Siss frå seg sjølv når ho ser spegelbildet i isen i is-slottet. Forholdet er altoppslukande og gjer at dei ikkje lenger er to individ, men eitt.

Siss representerer eit anna val enn Unn, for sjølv om Siss er i eit sjølv-laga is-slott og isolerer seg etter hendinga med Unn, går ho ikkje under. Dette vert også understreka i namnet hennar. Det er ei visuell rørsle i dette namnet, som i Unn. Men i namnet Siss er det den sirkulære rørsla ved at s-ane omsluttar bokstavane, «S-is-S». Siss' namn startar og sluttar på s, og is kan understreke at is er eit viktig symbol i denne boka. Siss går

inn i sitt indre is-slott, men kjem også ut igjen og finn tilbake til «flokken», fellesskapen og samfunnet. Namnet kan såleis bli kopla med den sirkulære prosessen som skjer inni Siss, ho er i ein fellesskap, går inn i sitt indre is-slott, men vel å kome tilbake att og tilbake til relasjonar med andre.

Som Unn går Siss også på eit indre plan inn i sitt eige is-slott etter at Unn forsvinn, der ho også isolerer seg frå vennene og samfunnet elles. Det går ein lang vinter der ho er lukka inne i seg sjølv. Men i motsetning til Unn, kjem Siss ut av sitt indre is-slott og inn i varmen, venegjengen og samfunnet igjen: I kapittelet «Brånande is.» står det i passiv at Siss «tines opp igjen» (Vesaas, 1985, s. 21). Den endringa som skjer, er såleis eit resultat av ytre krefter. Her spelar natursymbola ei hovudrolle, sidan Siss er skildra i ein passivkonstruksjon. Det er naturen som har «frose ho inne», på same måte som naturen «tinar ho opp». Her er også naturen ein aktant, jamfør Bennett (2010), for det er naturen sjølv som aktivt bidrar til opptininga av Siss. Ein kan såleis trekke parallellar mellom det indre og ytre planet ved at det som skjer i naturskildringane, er ein parallell til det som skjer i sinnet til menneska: «Siss stod som brånande is. Ho hadde grå isflater på rek ikring seg overalt» (Vesaas, 1985, s. 121). Her er issmeltinga ein aktiv, livgivande aktant som hjelper Siss til å tine opp og kome tilbake til livet, sjølv om ho saknar Unn. På same måte gjennomgår Siss ein prosess der ho mentalt søker fellesskap med andre igjen, og såleis vert det indre is-slottet i Siss oppløyst.

Siss og Unn tolka som nomadiske subjekt understrekar at begge er i endring, og at dei er i prosessar som ikkje er avslutta. Sjølv om Unn er død, er ho også i ein prosess fordi ho vert ført tilbake til naturen, samstundes som naturen tek eigarskap i henne, medan Siss søker relasjonar med andre menneske og held fram med livet. Kva er årsaka til at den eine jenta klarar seg, medan den andre går under? Sentralt i den posthumanistiske teorien er at ein ikkje er eit nomadisk subjekt utan kontakt med andre, men tvert imot at det nomadiske subjektet inneheld kontinuerlege møte med andre.

Ein liknande transformasjon skjer i møtet med dei to jentene i spegelen inne på rommet til Unn, noko som fører til ei samansmelting mellom jentene som grensar til det erotiske (Granaas, 2002, s. 316).

«Dei raude putande leppene dine, nei det er mine, så likt, så likt! Håret på same måten, og glimt og strålar. Det er oss! Vi kan ikkje gjera noko med det, det er som frå ei anna verd. Biletet byrjar å svive, flyt ut til kantane, samlar seg, nei samlar seg ikkje. Det er ein munn som smiler. Ein munn frå ei anna verd. Nei det er ikkje noko smil, det er noko ingen veit – det er berre oppspana augevipper over glimt og strålar» (Vesaas, 1985, s. 25).

Mange kritikarar ser glimta i spegelen og is som kontrastar, til dømes Granaas (2002). Spegelen formidlar kontakt mellom Siss og Unn, medan isen er den kalde isolasjonen og representerer det som stenger for ein slik kommunikasjon. Men i romanen vert spegel og is også forveksla.

Vi vil her sjå på spegel og is som element med fleire fellestrekk. Både spegelen og isen kan reflektere lys, og det finst parallellar til spegelscenen med «glimt og strålar» i Unns vandring i is-slottet, særleg heilt på slutten der sola reflekterte gjennom isen:

«Den seine, kalde sola hadde likevel mykje av si kraft. Strålane gjekk gjennom tjukke isveggar og vinklar og brester, og braut lyset i underfulle mønster og fargar. (...) Medan dropane glimta og storkna og glimta og storkna, og gjorde for kvar gong det vesle romet ein drope mindre. Det skulle fyllast» (Vesaas, 1985, s. 52).

Vatn som transformativt materiale viser at det kan endre seg og fryse til is. Symbolplanet tek stadig over for realplanet i denne passasjen, for Unn er også i endring og på vandring i sitt eige sinn. Det er gjennom dette sanslege språket ein får tak i det mest karakteristiske trekket ved den Vesaaske litteraturen (Skjeringstad, 2007, s. 12), og i miljøskildringane kjem dette tydeleg fram og gir uttrykk for ei form for anerkjenning av naturen som aktant og pådrivar i handlinga. Det kjem tydelegast til syne i Unn si ferd mot is-slottet. «Glimt og strålar» går igjen i begge scenene, og setninga «Det skulle fyllast» i Unns vandring liknar på «heile spegelglaset fullt». Men det er ein stor forskjell, for i is-slottet er Unn åleine, medan i spegelscena er ho og Siss saman og opplever dette fine. Unns vandring kan derfor både sjåast på som ein parallell og ein kontrast til spegelscena. Kanskje Unn i dette synet hugsar den opplevinga ho og Siss hadde saman i spegelen? For sjølv om ho ropar på Siss og er uroleg i gråtarrømmet, ser det ut som om ho har kjempa mot angsten mot slutten, og naturen tek ho

inn i seg. Det ligg ein sterk dualisme og ambivalens her – jamfør naturen som ein livsfarleg, men beskyttande aktant – som kan tolkast på mange måtar. Om Unn er ulykkeleg eller lykkeleg på slutten av vandringa si, er usikkert. Den varme menneskekroppen som stivnar og døyr, gjer at ho vert bevart uendra. Ho veks ikkje opp, ho held på barndom og naturdelen av seg sjølv.

Årstider som symbol for endring

Dei visuelle endringane i romanen er først og fremst knytt til naturfenomenen og årstider. Veret spelar både ei bokstaveleg og symbolsk rolle, først som eit førevarsel: «Det er [til og med] varsla snø» (Vesaas, 1985, s. 78), deretter det faktiske snøfallet (Vesaas, 1985, s. 79). Dette er på den eine sida ei heilt konkret hending, som ein naturleg konsekvens av seinhausten og den stadig aukande kulda, og snøen som vert skildra, stadfestar at frosten og vinteren er komne. Naturen gjennom snøen og frosten bidrar seinare i romanen som aktør til å skjule Unn, som ligg langt inne i is-slottet, noko som gjer leitararbeidet vanskelegare: «Hadde endå denne snøen komi *i går*, sa leitarane, så hadde det vori sporsnø. No kom han akkurat for seint og gjorde vondt verre» (Vesaas, 1985, s. 85). Her ser ein at naturelementa er sentrale aktørar i Unn si forsvinning, jamfør nymaterialismen og Bennetts teoriar om at menneska ikkje alltid er autonome subjekt som påverkar naturen, men at materialitetar i seg sjølve også har evna til å påverke, og derfor har ein «eigenverdi» (Furuset & Hennig, 2023, s. 110).

I motsetnad til is og snø er vatn i rørsle eit arketypisk, livgivande symbol, slik som vatnet i fossen, og kan symbolisere livskrafta i naturen og i mennesket. Unns dødsfall representerer ei avslutting, samstundes som isen som omgir henne, går gjennom ein transformasjon. Is-slottet vert påverka av at årstidene endrar seg, fossen tinar opp, og vatnet begynner å sildre for så til sist å oppløyse is-slottet. Her er naturen også ein pådrivar og aktør i handlinga. Den fremste drivkrafta i slottet er at det er i endring, og det endrar dei som går inn i det.

Vi ser at Siss' prosess er sterkt knytt til dei transformative årstidene, frå haust, vinter til vår, og det er ei samansmelting mellom den ytre naturskildringa og den indre kampen i Siss. Kulde kan vere eit symbol

på einsemd og mangel på kommunikasjon, og frost og snø kan vere bilde på død og isolasjon. Varme i denne samanhengen er kontrast til kulda og frosten, det vil seie vennskap, fellesskap og evne til kommunikasjon. Varme klede, varm pust, varme drikkar og varme bad motarbeider og vernar mot kulda og er mest knytt til den menneskeskapte varmen.

Pusten til Unn, det vil seie vassdamp, er assosiert med livsdrifta: «Ho stansa på tuvane av og til og laga mengdevis med skyer av varm, frisk pust. (Vesaas, 1985, s. 41). Men då ho vandrar utanfor is-slottet, får ho berre fram eit «hau», og det vert ingen ekko, noko som gjer ho skremd. Når kulda snik seg inn på menneska, betyr det truleg at moglegheitene for kommunikasjon er redusert. Det er kanskje derfor eit paradoks at det er i Unns kalde ferd gjennom is-slottet at romanen er på sitt mest intense for lesaren.

Mørket og lyset er viktige natursymbol her. Romanen startar med mørke, angst, spørsmål og forventning då Siss skal besøke Unn for første gong. Siss går fort, ho er mørkeredd fordi ho går ute i sprengkulda. Angst og mørke og kulde kan derfor henge saman, medan lys og varme kan bety tryggleik. Men når lys og kulde opptre saman, så blir det litt meir usikkert. På slutten av Unns vandring opplever ho is-slottet som (...) «Blindande lyshav. Unn hadde mist alt samband med anna enn lys (...) alt var splintrande lys her inne. Ho tenkte ikkje ein einaste gong at dette var noko rart, det var som det skulle» (Vesaas, 1985, s. 52). Like etter dette synet frys ho i hel.

I posthumanismen vert ikkje transformasjonar sett på som farlege eller ufarlege, men heller som ein konsekvens av samfunn i endring, slik dei unge jentene er det. Samtidig blir Siss fascinert av Unn, slik Unn blir fascinert og dratt mot is-slottet. Derfor kan ein kanskje seie at det finst ein parallell mellom Unn og is-slottet her. Kanskje blir Unn til og med ei personifisering av is-slottet? Siss blir jo så oppslukt av Unn at ho nærmast ønskjer å bli henne, på same måte som Unn blir oppslukt av is-slottet.

Avslutting

Denne artikkelen er skriven ut frå ei posthumanistisk lesing av *Is-slottet* og viser korleis symbolbruken i romanen kan knytast til refleksjonar om endring både hos hovudpersonane Siss og Unn, til skildringa av dei

skiftande årstidene og til is-slottet, som er det fremste symbolet i romanen. Det er møtet mellom jentene heime hos Unn som set fart i endringsprosessane, og som viser korleis jentene vel ulike måtar å takle endringane på. Begge jentene isolerer seg frå andre, men Unn vert fanga i is-slottet, medan Siss vel å bryte ut av isolasjonen og ta opp att kontakten med dei andre klassekameratane. Vidare har vi diskutert korleis endringane i hovudpersonane kan tolkast i lys av omgrepet nomadiske subjekt. Dette omgrepet framhevar at jentene endrar seg, og at dei legg ut på vandring, både i overført og konkret tyding. I opninga av romanen er Siss på veg til Unn, Unn går til is-slottet, og seinare gjer bygdefolket og Siss det same for å leite etter Unn. Desse vandringane er konkrete og er samstundes påverka og motivert av mentale endringar hos karakterane. Endringane representerer både gode og mindre gode kjensler, usagte spenningar, tiltrekking og fascinasjon, og dei driv handlinga i romanen framover.

Eit viktig poeng hos Braidotti (2011) er at møtet med andre nomadiske subjekt er sentralt i posthumanismen. Posthumanismen framstiller derfor ikkje det nomadiske subjektet som einsamt, men som kontinuerleg påverka av møta det har med andre nomadiske subjekt. Gjennom møta skjer også endringane i *Is-slottet*. Ein kan dessutan hevde at møta mellom årstider understrekar at årstidene er transformative symbol, både konkret gjennom at årstidene påverkar kvarandre, men også på symbolnivået. Naturelementa kulde, varme, is og vatn, vinter og vår er kontrastar, som kan endre kvarandre når dei møter kvarandre. Slik vert møta transformative både i naturen mellom årstider og naturkrefter og for det nomadiske subjektet.

Abstract

In this article we show how symbols are used to enlighten nature- culture transformations in the novel *Ice-Palace* by Tarjei Vesaas. The numerous varieties of transformation may be interpreted as ongoing dialogues in the novel where changes between nature-culture are discussed through use of symbols. Symbols are transformative because they underline and elaborate the possibilities of interpretations in the novel, in our post-humanistic interpretation.

Marit Brekke
 Høgskulen i Volda
 Postboks 500
 6101 Volda
 marit.brekke@hivolda.no

Wenke Mork Rogne
 Høgskulen i Volda
 Postboks 500
 6101 Volda
 wenkemr@hivolda.no

Litteraturliste

- Bennett, J. (2010). *Vibrant Matter: A Political Ecology of Things*. Duke University Press.
- Braidotti, R. (2011). *Nomadic theory. The portable Rosi Braidotti*. Columbia University Press.
- Braidotti, R. (2013). Posthuman humanities. *European Educational research Journal*, 12(1), 1–19. <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.2304/eeerj.2013.12.1.1>
- Furuseth, S. & Hennig, R. (2023). *Økokritisk håndbok. Natur og miljø i litteraturen*. Universitetsforlaget.
- Frye, N. (2008). *Northrop Frye's Notebooks for Anatomy of Criticism*. University of Toronto Press. ProQuest Ebook Central, <https://ebookcentral.proquest.com/lib/hivolda-ebooks/detail.action?docID=4670050>
- Gimnes, S. (2013). ... *angen frå vår stutte tid. Ein studie i Tarjei Vesaas' forfattarskap*. Akademika.
- Halberg, C. (2022). Natur er også et ord: Om å ta natur på alvor i feministisk teori. *Tidsskrift for kjønnsforskning*, 46(2), 72–84. <https://doi.org/10.18261/tfk.46.2.4>
- Granaas, R. C. (2002). Barnet som krisebærer. I S. Gimnes (Red.), *Kunstens fortrolling* (s. 162–184). Cappelen / Landslaget for norskundervisning.
- Haraway, D. J. (2003). *The Companion Species Manifesto: Dogs, People, and Significant Otherness*. Prickly Paradigm Press.
- Iovino, S. (2016). Posthumanism in Literature and Ecocriticism. Introduction. *Beyond Anthropocentrism 11*. <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/relations4&div=5&id=&page=>
- Kittang, A. (2002). Kunstens kalde fortrolling. I S. Gimnes (Red.), *Kunstens Fortrolling* (s. 185–199). Cappelen/Landslaget for norskundervisning.

- Lothe, J., Refsum, C. & Solberg, U. (1998). *Litteraturvitenskapelig leksikon*. Kunnskapsforlaget.
- Myhren, D. G. (1987). En studie i Tarjei Vesaas' roman *Is-slottet*. Symbolikk og folkloristiske allusjoner. *Norskraft*, 53.
- Skei, H. H. (2002). Snø og granskog – og løynde eldars land. Om Tarjei Vesaas og forfatterskapen hans. I forfatterheftet til Tarjei Vesaas' *Is-slottet* i serien *Århundrets bibliotek*. De Norske Bokklubbene A/S.
- Skjerdingsstad, K. I. (2007). *Skyggebilder. Tarjei Vesaas og det sanselige språket*. Gyldendal.
- Steen, E. (1964). Tarjei Vesaas: *Is-slottet*. *Edda*, 117–128. Universitetsforlaget.
- Vesaas, T. (1985). *Is-slottet*. Gyldendal Norsk forlag.
- Wærp, H. H. (2018). *Hele livet en vandrer i naturen. Økokritiske lesninger i Knut Hamsuns forfatterskap*. Orkana Akademisk.